

Etibank

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'daki mevcut madenlerin işletilmesi için çeşitli yasal düzenlemelere başvurmuştur. 1861 yılından başlayarak, 1868, 1887 ve 1906 yıllarında maden nizamnameleri çıkarılmış, bu şekilde madenlerin çıkarılıp işletilmesi için yasal eksikliklerin giderilmesine çalışılmıştır. Cumhuriyet dönemiyle beraber hükümetler yeni kurulan devletin önceliklerini göz önünde bulundurarak bağımsızlaşma yolunda siyasi ve ekonomik çalışmalara girişmiştir.

TBMM'nin 1 Mart 1922'deki açılış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa, ekonomi ve madencilik konusuna ilişkin düşüncelerini açıklamıştır. *"...Ekonomi politikamızın önemli amaçlarından biri de; toplumun genel faydasını doğrudan doğruya ilgilendirecek kuruluşlar ile ekonomik alandaki teşebbüsleri mali ve teknik gücümüzün ölçülerine uygun olarak devletleştirmektir. Topraklarımızın altında el değmemiş halde duran, maden hazinelerini az zamanda işleterek milletimizin yararlanmasına açık bulundurabilmek de ancak bu uygulamayla mümkün olabilir..."*. sözleriyle milli ekonominin önemine değinmiş ve maden rezervlerinin çıkarılmasına yönelik beyanda bulunmuştur.

Cumhuriyet'in ilanından sonra hükümetler ülke ekonomisinde önem arz eden madencilik konusunu ele alarak yabancı şirketlerin elinde olan işletmeleri satın alma yoluyla millileştirmeye çalışmıştır. 1930'lu yıllar Türkiye madenciliğinin atılım yılları kabul edilerek bu alanda yapılan önemli yasal düzenlemeler ve teşkil edilen kuruluşlarla bağımsız ekonomide önemli adımlar atılmıştır.

Türkiye'nin öncelikleri göz önünde bulundurularak dokuma, selüloz, seramik, kimya ve madencilik alanlarında tesislerin kurulması için 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı devreye konmuştur. Plan doğrultusunda madencilik işlerinden Sümerbank sorumlu tutulmuştur. Fakat Sümerbank'ın dokuma ve selüloz alanındaki büyük yükü madencilik alanına yeterince eğilemeyeceğini ortaya çıkarınca 1935 yılında yeni bir bankanın kurulması kararı alınmıştır. İşte Etibank bu şartlarda ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin maden rezervlerini tespit edip çalışmalar yapmak için 14 Haziran 1935'te 2804 sayılı kanunla Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuş, rezervleri tespit edilen maden yataklarını modern usullerle çıkarıp işletmek için de aynı gün çıkarılan 2805 sayılı kanunla Etibank kurulmuştur. Bu ismin Mustafa Kemal Atatürk'ün tavsiyesiyle konduğu belirtilmektedir. Eti adı Anadolu'nun eski uygarlıklarından ilki olan Hititler'in (Etiler) madencilikle uğraşmasının bir hatırasını taşımaktadır.

Etibank'a, *"MTA'nın araştırmaları sonucunda verimliliği ve işletilebilirliği tespit olunan sahalarda bakanlığın onayı ile işletmeler kurup, üretimi gerçekleştirmek"* görevleri verilmiştir. MTA, ekonomik değere sahip sahaları ilgili bakanlık kanalıyla Etibank'a devretmeye, Etibank da bu kaynakları işletmeye zorunlu kılınmıştır. Aynı zamanda Etibank'a ruhsat alabilme ve elde ettiği hakları yada hisseleri başkalarına satabilme, devredebilme imkânı verilmiştir. Madencilik alanına ek olarak elektrik üretimi ve nakli de bu kuruluşun görevleri arasında sayılmıştır. Türkiye'deki çeşitli maden kaynaklarının devletçe satın alınması ve bunların çeşitli yollarla banka bünyesine aktarılmasıyla Etibank'ın faaliyetleri devam etmiştir. Etibank 1935 yılının Aralık ayında tam olarak faaliyete geçebilmiştir. Bu nedenle bankanın asıl çalışma dönemi 1936 yılında başlamıştır. Etibank'ın kuruluş aşamasında genel müdürlük görevine 600 Türk Lirası maaşla İlhami Nazif Pamir getirilmiş ve Eylül 1939'da Ahmet Reşit Gencer bu göreve başlamıştır.

Başlangıçta 20 milyon Türk Lirası sermaye ile kurulan Etibank'ın zamanla faaliyetleri genişleyince, 1942 yılında

sermayesi 100 milyon Türk Lirasına, 1946'da 150 milyon Türk Lirasına, 1953 yılında 500 milyon Türk Lirasına, 1971 yılında ise 2 milyar Türk Lirasına yükseltilmiştir.

Etibank, yıllar içinde geçirdiği değişimler dikkate alındığında, 1980'lere kadar, endüstriyel hammadde üretimi ve metalurji, kimya sanayi, bankacılık hizmetlerini yürüten bir iktisadi devlet teşekkülü olmuştur. Ulusal kalkınma için madencilik alanında, örnek bir devlet kurumu olarak Etibank, ülke kalkınmasına ve toplumsal hayata önemli katkılar sağlamıştır.

1936 yılında tam anlamıyla faaliyete geçen Etibank, öncelikli olarak yabancıların elinde olan maden şirketlerini devlet adına satın alarak millileştirme politikası takip etmiştir. İlk olarak Ergani Bakır T.A.Ş.'in Deutsche Bank und Disconto Gesellschaft elinde bulunan hisse senetleri 850 bin Türk Lirasına satın alınmış ve 18 Temmuz 1936 tarihinden itibaren Etibank Ergani Bakır T.A.Ş.'in yönetimini devralmıştır.

İkinci devletleştirme ise Zonguldak havzasındaki kömür ocakları için yapılmış ve 31 Mart 1936 tarihinde Fransız Ereğli Şirketi'ne 3,5 milyon Türk Lirası ödenerek şirketin tüm hakları satın alınmıştır. Bunun karşılığında şirketin sahip olduğu liman, demiryolu şebekesi ve maden ocakları devletleştirilmiştir. Ereğli Şirketi ruhsatındaki tüm ocaklar, 11 Haziran 1937 tarihinde Etibank'a devredilmiştir. Sonraki dönemlerde burada çıkarılan kömür, devlet tarafından yine kamu bünyesindeki çeşitli kurumlara pazarlanarak Etibank'a gelir kaynağı elde edilmiştir. Örneğin 1938 ve 1939 yılında Millî Savunma Bakanlığı'nın teklifi üzerine harp gemileriyle deniz müesseselerinin ihtiyacı olan kömürün pazarlık yöntemi ile Etibank'tan satın alınması için kararname çıkarılmıştır.

Madencilik alanındaki devletleştirmeler içerisinde Kuvarshan bakır yatağı da yer almıştır. 11 Haziran 1937 tarihinde yayımlanan kararname ile Kuvarshan bakır yataklarının işletme hakkı 99 yıllığına Etibank'a verilmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda yer almayan fakat daha sonra Celal Bayar tarafından açıklanan Üç Yıllık Maden Programı'na alınan Kuvarshan bakır yataklarında hemen üretim faaliyetlerine geçilmiştir.

1936 yılında yapılan çalışmalar neticesinde Guleman Krom Yatağı'nın bankaya devri sağlanmıştır. 14 Mayıs 1936'da ilk kazma vurularak Etibank tarafından krom üretimine geçilmiştir. Aynı ay içerisinde Alman Krupp Firması ile yapılan anlaşma gereğince yıllık 30 bin ton krom satışı için sözleşme imzalanmıştır. Üç ay sonra Şark Kromları T.A.Ş. kurularak Guleman'daki krom üretimi Etibank bünyesindeki bu şirket tarafından yapılmaya başlanmıştır.

Kuruluşundan kısa bir süre sonra üç senelik maden programının tatbiki için görevlendirilen Etibank; Ergani Bakır, Divriği Demir, Şark Kromları ve Garp Linyitleri işletmelerini yeniden kurmuş ve işletmeye açmıştır. Hükümet tarafından satın alınan maden işletmeleri Etibank'a devredilerek bu işletmelerin üretimi arttırılmıştır. Senelik kömür üretimi Etibank'ın çalışmaları sonucunda 2,3 milyon tondan 3,7 milyon tona, blister bakır üretimi 400 tondan 11 bin tona, linyit üretimi 110 bin tondan 800 bin tona ulaşmıştır. İlk yıllarda Etibank; Murgul Bakır, Bulgardağ ve Keban simli kurşun madenlerine ait tesisler kurarak Çatalağzı elektrik santralinin inşaatına başlamıştır. Ayrıca krom ihraç ederek Karabük demir-çelik tesislerinin finansmanına katkı sağlamıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, yurt gezileri sırasında zaman zaman Etibank'ın çalışma sahalarında trenini durdurarak devam eden inşaat çalışmaları ve maden üretimi hakkında yetkililerden bilgi almıştır. Atatürk'ün Doğu Gezisi sırasında 15 Kasım 1937 tarihinde Elazığ'ın Maden ilçesinde kısa bir mola verilmiş, Mustafa Kemal Atatürk, Sabiha Gökçen ve Celal Bayar'ın da içinde bulunduğu grup Ergani Bakır İşletmesi inşaat sahasına giderek işletme müdürü Şevket Turgut'tan bilgi almıştır.

Etibank, madencilik sahasında faaliyet gösterirken aynı zamanda enerji üretimi konusunda da çalışmalar yapmıştır. Maden işletmelerinin ihtiyacı olan enerjiyi çoğu zaman Etibank'ın kurduğu santraller ve bazılarını da Etibank'ın maddi desteğiyle inşa edilen elektrik santralleri karşılamıştır. Çatalağzı Elektrik Santrali, Dinar Hidroelektrik Santrali, Kovada Hidroelektrik Santrali, Sarıyar Hidroelektrik Santrali, Tunçbilek ve Soma Santralleri bunlardan birkaçıdır.

Etibank; kömür, bakır, krom ve kükürt işletmelerinin 1937 yılındaki satışlarından 3 milyon 619 bin Türk Lirası gelir elde etmiş, bu miktarın 1 milyon 728 bin Türk Lirası ihraç edilen madenlerden oluşmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin millî geliri yaklaşık 5,5 milyar Türk Lirası'na yükselmiş, madenlerin üretiminden elde edilen gelir ise 110 milyon Türk Lirasına ulaşmıştır. 1945'ten sonra maden gelirlerinin milli gelir içindeki oranı II. Dünya Savaşı'ndan önceye göre ciddi derecede artmış ve bu pay 1938 yılında % 1,0 iken, 1957 yılında % 1,5 olmuştur. Bu artışta, Etibank'ın madencilik alanındaki sermaye yatırımlarının büyük etkisinin olduğu söylenebilir.

1939 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda ilk olarak küçülmeye gidilmiş ancak savaşın Türkiye'yi etkileme ihtimali üzerine plandan vazgeçilmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de İktisadi Savunma Planı devreye alındığı için sanayileşme atılımındaki ilerleme yavaşlamıştır. Etibank da bu koşullardan etkilenmiş, Avrupa'dan makine, teçhizat ve yedek parça alımında yaşanan sıkıntılar üretim faaliyetlerinde yavaşlamaya sebep olmuştur. 1945 yılından itibaren madencilik tesislerinde gerekli yatırımları yapmaya devam eden Etibank, Türkiye'nin kömür ve elektrik enerjisine olan ihtiyacı da göz önünde bulundurarak Zonguldak kömür havzası ve Garp linyitleri bölgesine ayrı bir önem vermiştir.

1936 yılında Etibank'ın bünyesinde olan madenlerin maddi değeri 2 milyon Türk Lirası iken, 1948 yılında bu rakam 95 milyon Türk Lirasını aşmıştır. 1948 yılında yapılan kömür, linyit, krom, demir, bakır ve kükürt satışlarından toplamda 104 milyon Türk Lirası civarında gelir elde edilmiştir. 1956 yılına gelindiğinde Etibank, Türkiye'nin taş kömürü, bakır ve kükürt üretiminin tamamını, linyit üretiminin % 75-80'ini ve krom üretiminin de % 30'unu karşılayan bir kuruluş olmuştur.

Etibank'ın faaliyetleri genişledikçe bazı işletmeler ayrı bir devlet teşekkülü haline getirilerek Etibank'tan ayrılmıştır. Etibank'ın açtığı Divriği Demir İşletmesi 1955'te Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne; Ereğli Kömür İşletmesi, Değirmisaz Linyit İşletmesi, Seyitömer Linyit İşletmesi, Tavşanlı Tunçbilek Linyit İşletmesi, Soma Linyit İşletmesi ve Garp Linyitleri İşletmesi de 1957 yılında kurulan Türkiye Kömür İşletmeleri'ne bağlanmıştır.

Türkiye madenciliğinde Ergani Bakır İşletmesi, Şark Kromları İşletmesi, Murgul Bakır İşletmesi, Keçiborlu Kükürt İşletmesi gibi kuruluşlar 2000'li yıllara kadar Etibank bünyesinde faaliyet göstermiştir. Etibank sadece demir, krom, kömür, linyit, bakır ve kükürt üretiminde faaliyette bulunmamıştır. Madencilik alanında simli kurşun, gümüş, molibden, çinko, civa, boraks, antimuan, alüminyum, kolemanit, wolfram ve fosfat gibi alanlarında da yatırımlar yapmıştır. Maden üretiminin yanında enerji üretimiyle de görevlendirilmiş, bu alanda da çeşitli yatırımlarda bulunmuştur.

Etibank tarafından kurulan ve geliştirilen her maden işletmesi, bulunduğu bölgede birçok faaliyeti beraberinde getirmiştir. İşletmelerde çalışan personelin alış-veriş yapması o bölgenin ticaretini canlandırmıştır. Bölgedeki ulaşım imkânları iyileştirilerek yeni yollar hizmete girmiştir. İşletmeler bünyesinde inşa edilen spor tesisleri ve sinemalar sayesinde, bölgedeki insanların bu tür hizmetlerden faydalanması sağlanmıştır. Etibank tarafından ilçelere, köylere yeni okullar açılmış, bu sayede okuma-yazma oranında Türkiye eğitimine katkı sağlamıştır. Ayrıca hastaneler inşa edilerek hem işletme personellerinin hem civar bölgelerde yaşayan insanların sağlık problemleri çözülmeye çalışılmıştır. İşletmelerde çalışan işçilere her yıl yakacak olarak kömür dağıtılması, ısınma sorununa da çözüm

getirmiştir. Maden işletmelerinin bölgelere bayındırlık alanında önemli etkileri olmuştur.

Etibank bünyesindeki işletmeler, faaliyet gösterdiği bölgelerde sadece maden üretimi yapmakla kalmamıştır. Bölgenin ekonomik, sosyal, kültürel anlamda gelişmesine de katkı sağlamıştır. İşçi sayılarının işletmeler bünyesinde zamanla artması bölge nüfusunun yükselmesine, nüfus artışı ise bu bölgelerin sosyal-kültürel anlamda canlanmasına temel oluşturmuştur. Etibank sayesinde kentleşme, eğitim, kültür, spor, sağlık, ulaşım, ticaret alanlarında kısaca modern hayatın her alanında büyük değişim ve gelişmeler yaşanmıştır.

Etibank'ın Türkiye istihdamına katkıları oldukça fazla olmuştur. 1955 yılından itibaren Etibank'ın normal bankacılık hizmetlerine başlamıştır. İlk açılan bankacılık şubeleri İskenderun ve İstanbul-Pangaltı şubeleridir. Daha sonra Ankara-Sıhhiye ve Ankara-Anafartalar'da yeni şubeler açılmıştır. Etibank bünyesinde tüm maden işletmelerinde çalışan personel sayısının toplamı 20 binin altına hiç düşmemiştir. 1957 yılında 47 binden fazla kişi Etibank tarafından istihdam edilmiştir. Bu sayede Etibank, iktisadi bir kuruluş olarak hem Türkiye'de en fazla istihdam sağlayan hem de millî gelire büyük katkı sağlayan kuruluşların başında yer almıştır. 1998 yılında özelleştirme kapsamına alınan Etibank, bir süre Eti Holding A.Ş. ismiyle faaliyet göstermiş, 2004 yılından itibaren de Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü olarak çalışmalarını sürdürmüştür.

Özkan DEMİR

KAYNAKÇA

50. Yılda Yurdumuzun Enerji ve Doğal Kaynakları, Ankara 1973.

AKSOY, Sıddık, "Cumhuriyet Dönemi Madencilğinde Etibank", **Etibank Bülteni**, S 79, Ankara 1985, s.22-26.

Atatürk, Madencilik ve MTA 1935-1981, Ankara 1981.

BCA. 30.18.1.2 / 59.88.14

BCA. 30.18.1.2 / 84.72.7

BCA. 30.18.1.2 / 87.61.1

CHP On Beşinci Yıl Kitabı, Ankara 1938.

İLERİ, Turgut, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Madencilik Politikaları (1923-1960)**, İstanbul 2019.

İNAN, Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933**, Ankara 1972.

Resmî Gazete, 24 Haziran 1937, Sayı: 3639.

Resmî Gazete, 30 Nisan 1937, Sayı: 3593.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, İçtima Senesi 3, Cilt 18.

TOPÇUOĞLU, Hamide, "Etibank ve Sosyal Politikası", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 13, S 1-2, Ankara, 1956, s.287-328.

TÜRK, Hikmet Sami, "Madenlerin Devletleştirilmesi", **Prof. Dr. Akif Erginay Armağanı**, Ankara 1981, s.191-200.

Ulus Gazetesi, 9 Son Kanun 1939.

ULUTAN, Burhan, **Etibank 1935-1985**, Ankara 1988.

VANER, K. Süleyman, "Etibank'ın On Senelik Finansman ve İşletme Faaliyetine Toplu Bir Bakış", **Türk Ekonomisi**, S 45/47, Ankara 1947, s.157-165.

YURTOĞLU, Nadir, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923-1960)**, Ankara 2019.

ZARAKOLU, Avni, "Türkiye'nin Maden ve Enerji Ekonomisinde Etibank", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C 15, S 1-4, Ankara 1958, s.165-194.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/etibank/?pdf=3670> adresinden erişilmiştir